СЪЩНОСТ НА ПРАВОТО НА ЗАЩИТА НА ЛИЧНИТЕ ДАННИ

гл. ас. д-р Живка Матеева
Икономически университет – Варна

ESSENCE OF THE RIGHT TO PROTECTION OF PERSONAL DATA

Chief Assist. Prof. Zhivka Mateeva, PhD
University of Economics – Varna

Резюме: В ерата на информационното общество възможностите за възникване на проблеми за защита на личните данни, свързани с опасността и заплахата от неблагоприятни последици за личността, е изключително голяма. Нарушаването на правото на личността във връзка с разкриването на личните ѝ данни е посегателство върху неприкосновеността на личността и личния живот. В настоящия материал се изследва същността на правото на защита на личните данни, което е неразделна част от правото на неприкосновеност. На базата на анализа на правото на защита на личните данни са изведени съществени неговии белези, характерни за основните човешки права. На тази основа се очертава ролята на правото на защита на личните данни, намираща приложение в най-разнообразни сфери на съвременния живот.

Ключови думи: *лични данни, защита, неприкосновеност, субект на лични данни*

Abstract: In the age of the information society, the possibilities for problems of personal data protection related to the danger and threat of adverse consequences for the individual are extremely high. Violation of the right of the individual in connection with the disclosure of personal data is an encroachment on privacy. This paper examines the nature of the right to the protection of personal data, which is an integral part of the right to privacy. On the basis of the analysis of the right to protection of personal data, its essential features, characteristic for the basic human rights, are derived. On this basis, the role of the right to personal data protection is outlined, finding application in various spheres of modern life.

Key words: *personal data; protection, inviolability; personal data subject*

DOI: <https://doi.org/10.36997/PPDD2021.96>

Въведение

Бързото развитие на информационните технологии и дигитализацията на информацията поставят нови предизвикателства пред защитата на личните данни, тъй като предоставят все по-големи възможности за незабавен достъп и разпространение на информация. През последните години защитата на личните данни придобива огромно обществено значение и признание, защото почти няма сфера в съвременния обществен, социален и икономически живот, в която да не се налага да бъдат извършвани действия по обработване на лични данни. Всичко това разкрива съществени проблеми за защитата на данните, свързани с опасността и заплахата от неблагоприятни последици за личността. Много често личните данни на физическите лица са обект на обработване и поддържане в определени масиви от база данни, които могат да се използват във вреда на субектите на данни като се започне от измама, кражба на самоличност и се стигне до продажба на стоки и услуги при т. нар. директен маркетинг (Сулев 2012). По този начин информационните масиви от данни се превръщат във важен инструмент в ръцете на бизнеса по отношение на настоящи потребители и потенциални клиенти. Същевременно с това гражданите все по-често правят личните си данни обществено достъпни, с цел достъп до информационни ресурси или като предпоставка за получаване на определена услуга, без да осъзнават напълно рисковете, свързани с това. Определено всичко това може да породви опасения и заплахи от злоупотреби, което налага правото на защита на данните да се разглежда като едно от основните средства, с които субектите на данни могат да се защитят от неправомерни действия, както от страна на държавните органи и институции, така и от различни частноправни субекти.

Изложение

Целта на правото на защита на личните данни е да се повиши ефективността на прилагане на правото на неприкосновеност на личността и личния живот, както и да се осигури защита, когато правата на личността са застрашени в информационното общество. Основната заплаха на правото на защита на данните се проявява в резултат на неправомерното събиране и използване на личните данни от различни правни субекти (държавни органи, юридически и физически лица), включително използването им с недобросъвестни и престъпни намерения. Чрез защитата на данните се дава възможност на физическите лица да контролират своите данни, както и да се предотврати неправомерното им използване. Тази защита е гаранция за осъществяване на по-общото право на личен живот (Кискинов 2005: 203). В редица държави идеята за неприкосновеност се слива със защитата на данните, която тълкува личния живот като управление на личната информация (Армстронг 2005: 7 – 19). С оглед контекста определенията са изключително разнообразни, което прави личния живот от всички международно гарантирани човешки права по-труден за определяне и обхващане. За разлика от повечето държави, българската Конституция не урежда изрично правото на защита на личните данни. Най-близка до обсъжданата тема е разпоредбата на чл. 32 от Конституцията на Република България (КРБ), която прогласява неприкосновеността на личния живот на гражданите. От една страна, неприкосновеността на личността и личния живот е в основата на човешкото достойнство и други ценности като правото на самоопределение, на свобода на изразяване, на свободно сдружаване и др., а от друга, е признато за основно човешко право,¹ което е **по-широко** от защитата на личните данни. Събирането, обработването и разкриването на лични данни е част от правото на неприкосновеност и намира приложение в най-разнообразни сфери на съвременния живот, между които тайната на лична кореспонденция, защитата на дома и семейството, физическа неприкосновеност и др. Нарушаването на правото на личността във връзка с разкриването на личните й данни е посегателство върху неприкосновеността на личността и личния живот. Както всички други основни права, правото на неприкосновеност и

¹ Чл. 8 от Европейската конвенция за защита правата на човека и основните свободи.

защитата на лични данни по дефиниция носят голяма степен на противопоставяне спрямо други основни човешки права, а също и налагат задължението да се осигури ефективна защита при обработването на данните.

Концепцията за защита на личните данни се простира до най-различни международни актове, които признават значимостта на защитата на правото на неприкосновеност на личността и личния живот като основно човешко право. Такива са: Всеобщата декларация за правата на човека; Хартата за основните права на Европейския съюз; Международният Пакт за граждански и политически права; Европейската конвенция за защита на правата на човека и основните свободи; Конвенция № 108 за защита на лицата при автоматизираната обработка на лични данни от 1981 г.; Директива 95/46/ЕО за защита на физическите лица при обработването на лични данни и за свободното движение на тези данни (повече за правната уредба за защита на личните данни вж. Александров 2016). Важно е да се отбележи, че директивата бе приета още в началото на развитието на интернет и информационната среда, поради което нормите ѝ не успяваха да осигурят нужната ефикасност на правото на защита на данните. Поради това се наложи извършването на фундаментална реформа на правната рамка на ЕС за защита на данните. Важна стъпка в развитието на правото на защита на личните данни е приемането през 2016 г. на Регламент (ЕС) 2016/679 на Европейския парламент и на Съвета относно защитата на физическите лица във връзка с обработването на лични данни и относно свободното движение на такива данни (ОВ, L119/1 2016). Той е основният законодателен инструмент за защитата на личните данни, който замени Директива 95/46/ЕО и се прилага **пряко** от държавите членки на ЕС от 25 май 2018 г. С него се въвежда сериозно нарастване на правата на субектите относно техните лични данни спрямо действащата преди това правна рамка. Целта му е да гарантира последователно и еднородно прилагане в рамките на Съюза на правилата за защита на основните права и свободи на физическите лица във връзка с обработването на лични данни.

Като част от основното право правото на защита на личните данни се характеризира с формалните белези на основните човешки права. На първо място, по своята същност, правото на защита на данните е **субективно право** на физическото лице, тъй като дава възможност за ползване на определено социално благо, а именно право-

то на неприкосновеност на личността. Това право предоставя на своя носител възможността да изисква определено поведение от страна на администраторите/обработващите на лични данни. В тази връзка защитата на личните данни може да се определи като административно задължение, произтичащо пряко от Регламент (ЕС) 2016/679, на което съответства правото на физическото лице да иска предприемането на определени действия от задължените субекти, т.е. изпълнение на задълженията на администраторите/обработващите на лични данни при обработването на данните на физическите лица. Субектът на данни има право на ефективна защита срещу администратор или обработващ на лични данни, когато счита, че неговите права съгласно законодателството за защита на личните данни са били нарушени в резултат на обработване на данните му. Неспазването на задължението е скрепено с административни санкции.

Следващият белег, който правото на защита на данните разкрива като част от основното право на личността, е неговата **неотменимост**. Тя се изразява в опазване на личните данни, отнасящи се до дадено физическо лице от неговото раждане до неговата смърт. Това означава, че не може да се изгуби правото на защита на данните, тъй като то е свързано със самото човешко съществуване, то е присъщо на всяко човешко същество. Установяването на правата на личността като върховен принцип е и декларирането на тези права като неотменими. Съгласно чл. 57, ал. 1 от КРБ, основните права са неотменими.

Друг белег на правото на защита на данните е неговата **универсалност**. Тя се изразява в това, че правото на защита на данните има всеобщ характер (Стоилов 1999), тъй като се проявява независимо от гражданство, социално положение, етническа принадлежност и др. подобни признаци на човека, следователно то не е привилегия и трябва да се прилага за всеки. В тази връзка субекти на правото на неприкосновеност на личността и личния живот са **само физически лица**, независимо дали имат гражданство и какво е то и независимо на коя територия, в която действа правото на ЕС, пребивават. Те са определени като субекти на данни по чл. 4, т.1 от Регламент (ЕС) 2016/679 и защитата на законодателството в областта на личните данни се отнася само до тях, тъй като целта ѝ е да защитава личността. Затова информацията, свързана с починали лица, не се счита за лични данни, регламентирани от регламента (съображение 27 от Регламент (ЕС) 2016/679). В определени случаи починалите могат да получат до

известна степен косвена защита – например генетичната информация за починалото лице може да се разглежда като свързана с неговите наследници и попада в приложното поле на регламента. Въпреки това регламентът допуска съществуването на национална уредба за обработване на данните на починали лица. В българското законодателство и по-конкретно в разпоредбата на чл. 25е от Закона за защита на личните данни (ЗЗЛД) са предвидени определени изисквания по отношение обработването на данни на починали лица. Съгласно посочената разпоредба администраторът или обработващият лични данни може да обработва лични данни на починали лица **само при наличие на правно основание** за това, както и да предприема подходящи мерки за недопускане на неблагоприятно засягане на правата и свободите на други лица или на обществен интерес. Ако обработването е започнало на основание договор с лицето, след неговата смърт администраторът може да продължи да обработва данните на същото основание, ако правата и задълженията по договора се наследяват. В случай че договорът е сключен с оглед на личността на физическото лице, администраторът може да съхранява данните и след смъртта на лицето, като се позове на законово задължение или на законния си интерес. От което следва, че ако приживе по отношение на лицето е било налице основание за обработване на данните му, то неговата смърт няма да промени факта на съществуване на това право. Единствено може да повлияе върху преценката на администратора доколко е целесъобразно обработването да продължи и в какви срокове да се осъществява съхранението на данните (Тошкова-Николова, Фети 2019: 65 – 66).

Информацията, свързана с юридическите лица, включително наименованието и правната форма на юридическото лице, както и данните за връзка на юридическото лице, **не се покрива** от регламента и предоставената от него защита не се прилага (съображение 14 от Регламент (ЕС) 2016/679).

Правото на защита на личните данни **не е абсолютно право** и може да бъде ограничено, когато определени обществени интереси налагат това. То трябва да бъде разглеждано във връзка с функцията му в обществото и да бъде в равновесие с другите основни права съгласно принципа на пропорционалност (съображение 4 от Регламент (ЕС) 2016/679). Намесата в неприкосновеността трябва да става само ако това е предвидено в закон и когато е необходимо за запазване

интересите, свързани с националната сигурност или икономическото благосъстояние на страната, за предотвратяване на безредици или престъпления, за защита на здравето или морала или на правата и свободите на другите, както и ако съответства на поставената цел, съгласно чл. 8, пар. 2 от Европейската конвенция за защита правата на човека и основните свободи.

Много често, когато се засяга неприкосновеността на личността и личния живот, се посочват най-силните аргументи в полза на прилагането на ограничения спрямо други фундаментални права като например свободата на информацията. Конституцията на Република България поставя свободата на информацията в основата на комуникационните и политически права на гражданите. Съгласно чл. 41, ал. 1, изр. 1 от нея, всеки има право да търси, получава и разпространява информация. Това право е въздигнато като основно човешко право в Европейската конвенция за защита правата на човека и основните свободи.

Основен принцип на информационното общество е, че достъпът до информация е основно човешко право, а информационните и комуникационните технологии създават предпоставки за свободното му упражняване (Денчев 2019: 31). Прозрачността и неприкосновеността на личността и личния живот са основни градивни елементи за гарантиране на демократично общество, които са пряко обвързани с правото на достъп до информация. Като основна ценност на съвременното демократично общество правото на информация не е абсолютно и търпи ограничения. То не може да бъде упражнявано срещу правата и доброто име на другите граждани, както и срещу националната сигурност, общественения ред, народното здраве и морала (чл. 41, ал. 1, изр. 2 от КРБ).

Като съществена прилика може да се посочи, че както правото на неприкосновеност на личността, така и комуникационните права са от голямо значение за развитието на съвременното общество и са въздигнати като основни човешки права. Но характерно е, че защитата на личната неприкосновеност е право на *непубличност* и *интимност*, а свободата на словото, както и спадащите към нея право на обществена информация и свобода на медиите са пък права на *публичност* (Боев и др. 2010: 112). За разлика от правото на достъп до обществена информация, което принадлежи на всеки (физически и юридически лица) и определя задълженията на държавните органи,

защитата на личните данни определя правата само на физическите лица и задълженията на администраторите/обработващите на лични данни. Поначало тези права не са в конфликт, тъй като всяко едно от тях обслужва гражданите, като едновременно осигурява на всеки защита срещу неправомерна намеса в личната му сфера на живот и създава условия за засилен контрол на широката общественост чрез прозрачността в управлението. Но съществуват и случаи, в които защитата на личните данни, правото на достъп до обществена информация и свободата на словото се конкурират, и в тези случаи с упражняването на едното се възпрепятства другото. Така в определени моменти правото ни да изразим мнение и правото ни да бъдем информирани може да бъде ограничено от това на други лица да се защити техният личен и семеен живот, достойнство и чест (Боев и др. 2010: 113).

Заклучение

Все по-широкото използване на информационните технологии във всички сфери на социалния и икономическия живот налага осигуряването на защитата на личните данни и възможността за злоупотреби с тях да бъде сведена до минимум. В тази връзка съществена последица от причисляването на правото на защита на личните данни към основните права е получаването на специализиран механизъм за защитата му. Целта на защитата е да предпази физическите лица от намесата в правото им на неприкосновеност и личен живот от неправомерното използване на техните лични данни в социален контекст – от държавни органи и от частноправни субекти. Нормите на защитата на личните данни очертават субективните права на лицата, както и тези, които обезпечават тяхната ефикасна административноправна защита, включително и чрез съдебен контрол. Тези правни норми уреждат защитата не изобщо, а във връзка с конкретното материално субективно право или конкретен законен интерес, а именно защита на личните данни. Същевременно с това трябва да се отбележи, че съществуването на изчерпателна правна уредба не гарантира само по себе си правото на защита на личните данни. Като цяло правилното прилагане на правилата за определянето на глобалните стандарти за защита на личните данни е необходимост както от гледна точка на осигуряването на стабилна регулаторна рамка за справяне с нововъз-

никващи технологии и проблеми на цифровизацията, така и спрямо осигуряването на по-високо ниво на защита на данните на физическите лица във всички области на съвременното общество.

Използвана литература

Александров, А. (2016). Защита на личните данни на работниците и служителите. София: Труд и право.

Aleksandrov, A. (2016). Zashchita na lichnite dannii na rabotnitsite i sluzhitelите. Sofia: Trud i pravo.

Армстронг, Дж. (2005). Неприкосновеността: гласът на бизнеса. Защита на личните данни: Политики и практика на новите и бъдещи страни членки на ЕС (7-18). Център за модернизиране на политики. София: Интербулит ООД.

Armstrong, Dzh. (2005). Neprikosnovenostta: glasat na biznesa. Zashchita na lichnite dannii: Politiki i praktika na novite i badeshti strani chlenki na ES (7-18). Tsentar za modernizirane na politiki. Sofia: Interbulit OOD.

Боев, Б., Кашъмов, К. Кънев, П. Русинова (2010). Свобода на изразяване. София: Сиби.

Boev, B., Kashamov, K. Kanev, P. Rusinova (2010). Svoboda na izrazyavane. Sofia: Sibi.

Денчев, С. (2019). Информация и сигурност. София: За буквите.

Denchev, S. (2019). Informatsia i sigurnost. Sofia: Za bukвите.

Кискинов, В. (2005). Българско и европейско информационно право. София: Сиела.

Kiskinov, V. (2005). Balgarsko i evropeysko informatsionno pravo. Sofia: Siela.

Стоилов, Я. Универсални ли са човешките права? // Съвременно право, 1999, №5, с. 7 – 20.

Stoilov, Ya. Universalni li sa choveshkite prava? // Savremenno pravo, 1999, №5, s. 7 – 20.

Сулев, Г. Електронен директен маркетинг и спам-регулацията. // Общество и право, 2012, №3, с. 26 – 38.

Sulev, G. (2012). Elektronen direkten marketing i spam-regulatsiyata. //Obshtestvo i pravo, 2012, №3, s. 26 – 38.

Тошкова-Николова, Д., Н. Фети (2019). Защита на личните данни. София: Труд и право.

Toshkova-Nikolova, D., N. Feti (2019). Zashtita na lichnite danni.
Sofia: Trud i pravo.

За контакти: гл. ас. д-р Живка Матеева
Икономически университет – Варна
E-mail: jivkamateeva@ue-varna.bg